IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 02 IYUL 2026

DIDAKTIK O'YINLARNING MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Kenjayeva Sevara Hamdamovna
33-sonli Davlat maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.21636987

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning tafakkurini rivojlantirishda didaktik o'yinlarning tutgan o'rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada didaktik o'yinlarning tuzilishi, turlari, ularni tashkil etish shartlari, hamda ushbu o'yinlar orqali bolalarda mantiqiy fikrlash, diqqat, xotira, tasavvur va nutq faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Muallif tomonidan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib borilgan kuzatishlar asosida didaktik o'yinlardan samarali foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar

didaktik o'yin, maktabgacha ta'lim, tafakkur, mantiqiy fikrlash, bilish faoliyati, rivojlantiruvchi ta'lim, o'yin faoliyati, pedagogik texnologiya.

Kirish

Maktabgacha ta'lim — shaxs shakllanishining eng muhim va mas'uliyatli bosqichi bo'lib, aynan shu davrda bolaning bilish faoliyati, tafakkur jarayonlari va shaxsiy sifatlari jadal shakllanadi. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida bolaning aqliy rivojlanishi uning yetakchi faoliyat turi bo'lgan o'yin orqali eng samarali tarzda amalga oshirilishi isbotlangan. O.Zoirova, L.S. Vigotskiy, A.N. Leontyev, D.B. Elkonin kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, o'yin bolaning nafaqat hissiy-irodaviy, balki intellektual rivojlanishining ham asosiy manbai hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, bolalarning har tomonlama, jumladan intellektual rivojlanishini ta'minlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari va Davlat o'quv dasturlarida didaktik o'yinlarga alohida o'rin ajratilgan bo'lib, ular bolalarning bilish jarayonlarini, xususan tafakkurini rivojlantirishning eng muhim vositasi sifatida belgilangan.

Ushbu maqolaning maqsadi — didaktik o'yinlarning maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishdagi rolini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini yoritish hamda amaliyotda qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Didaktik o'yin — bolalarni o'qitish maqsadida maxsus tarzda tuzilgan, ta'lim vazifasi bilan o'yin harakatlarini uyg'unlashtirgan pedagogik vosita hisoblanadi. Uning asosiy xususiyati shundaki, u bola uchun tabiiy va qiziqarli faoliyat shaklida bo'lib, ayni paytda ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarni singdirish vazifasini ham bajaradi. Didaktik o'yin tarkibida quyidagi tarkibiy qismlarni ajratish mumkin: ta'limiy vazifa, o'yin harakati, o'yin qoidalari va natija.

Tafakkur — bu voqelikni umumlashtirilgan va bilvosita aks ettirish jarayoni bo'lib, u tahlil qilish, sintez qilish, taqqoslash, umumlashtirish va xulosa chiqarish kabi aqliy operatsiyalar orqali namoyon bo'ladi. Maktabgacha yoshda bola tafakkuri asosan ko'rgazmali-harakatli va ko'rgazmali-obrazli shaklda rivojlanadi, katta guruh yoshiga kelib esa mantiqiy tafakkurning dastlabki elementlari shakllana boshlaydi. Aynan shu jarayonda didaktik o'yinlarning ahamiyati beqiyosdir, chunki ular bolaga mavhum tushunchalarni konkret, ko'rgazmali va harakatli shaklda idrok etish imkonini beradi.

Didaktik o'yinlarni mazmuniga ko'ra bir necha guruhlarga ajratish mumkin: predmetli o'yinlar (o'yinchoqlar, tabiiy materiallar bilan), stol-printsipial o'yinlar (lotolar, domino, kesma rasmlar), so'z o'yinlari (og'zaki topshiriqlarga asoslangan) hamda zamonaviy raqamli-interaktiv didaktik o'yinlar. Har bir guruh o'ziga xos tarzda bolaning tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, kesma rasmlar va mozaikalar bilan ishlash bolada tahlil va sintez qilish ko'nikmalarini shakllantirsa, taqqoslashga asoslangan o'yinlar ("Nima o'zgardi?", "Ortiqchasini top") mantiqiy taqqoslash va tasniflash qobiliyatini rivojlantiradi.

Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, didaktik o'yinlar orqali quyidagi tafakkur operatsiyalari samarali rivojlanadi:

• Tahlil va sintez — buyumlarni qismlarga ajratish va yaxlit holga keltirish orqali (masalan, "Butunni tuzing" o'yini);

• Taqqoslash — o'xshash va farqli belgilarni aniqlash orqali ("Ikki rasmni solishtiring" o'yini);

• Tasniflash va umumlashtirish — buyumlarni belgilariga ko'ra guruhlash orqali ("To'g'ri joyiga qo'y" o'yini);

• Sabab-natija bog'lanishlarini aniqlash — voqealar ketma-ketligini tiklash orqali ("Nima avval, nima keyin?" o'yini).

Didaktik o'yinlarni tashkil etishda bir qator pedagogik shartlarga rioya qilish zarur. Birinchidan, o'yin bolaning yosh va individual xususiyatlariga mos bo'lishi kerak — ortiqcha murakkab yoki, aksincha, juda oddiy topshiriqlar bolaning qiziqishini so'ndiradi. Ikkinchidan, o'yin qoidalari aniq va tushunarli bo'lishi, tarbiyachi esa o'yin jarayonida faol ishtirokchi va yo'naltiruvchi sifatida qatnashishi lozim. Uchinchidan, o'yinni tashkil etishda muvaffaqiyat va qiyinchilik nisbatini to'g'ri belgilash muhim — bola o'z kuchiga ishonch hosil qilishi bilan birga, ma'lum darajada aqliy zo'riqish orqali rivojlanishi ta'minlanadi.

Muallifning 33-sonli Davlat Maktabgacha Ta'lim Tashkilotidagi ko'p yillik amaliy tajribasi shuni ko'rsatadiki, tizimli ravishda, haftalik rejalashtirilgan tartibda o'tkaziladigan didaktik o'yinlar bolalarning diqqat barqarorligi, xotira hajmi va mantiqiy fikrlash tezligini sezilarli darajada oshiradi. Xususan, "Geometrik shakllarni tasniflang", "Ortiqchasini top", "Sabab va natija" kabi o'yinlar orqali olib borilgan mashg'ulotlarda bolalarning topshiriqlarni mustaqil bajarish ko'rsatkichi o'quv yili davomida sezilarli darajada yaxshilanganligi kuzatildi.

Shuningdek, didaktik o'yinlarni boshqa faoliyat turlari — nutq o'stirish, atrofni bilish, elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish mashg'ulotlari bilan uyg'unlikda qo'llash yuqori samara beradi. Bu integratsion yondashuv bolaning bilimlarini yaxlit tizim sifatida shakllantirish, olingan bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmasini rivojlantirish imkonini beradi.

Zamonaviy sharoitda didaktik o'yinlarning raqamli shakllari (interaktiv taxta, ta'limiy ilovalar) ham tobora keng qo'llanilmoqda. Biroq bunday vositalardan foydalanishda ekran

vaqtini me'yorida ushlab turish, jonli muloqot va bevosita manipulyativ faoliyatni ustuvor qoldirish zarurligini ta'kidlash lozim, chunki maktabgacha yoshda bolaning tafakkuri, birinchi navbatda, real predmetlar bilan bevosita amaliy harakatlar orqali rivojlanadi.

Didaktik o'yinlarni tashkil etishda tarbiyachining roli alohida ahamiyat kasb etadi. Tarbiyachi o'yinni oddiy kuzatuvchi sifatida emas, balki bolalar bilan hamkorlikda ishtirok etuvchi, zarur bo'lganda yo'naltiruvchi savollar beruvchi shaxs sifatida ishtirok etishi lozim. Bunda savol berish uslubi ham muhim ahamiyat kasb etadi — "Nega shunday deb o'ylaysan?", "Agar boshqacha qilsak nima bo'ladi?" kabi ochiq savollar bolani mustaqil mulohaza yuritishga, o'z fikrini asoslashga undaydi. Aksincha, tayyor javoblarning berilishi bolaning mustaqil tafakkur qilish ehtiyojini pasaytirib, faqat mexanik yodlashga olib kelishi mumkin.

Didaktik o'yinlarni yosh guruhlariga qarab tabaqalashtirish ham muhim pedagogik shartlardan biridir. Kichik guruh bolalari uchun asosan ko'rgazmali-amaliy xarakterdagi, sodda qoidali o'yinlar (ranglarni, shakllarni ajratish) tavsiya etiladi. O'rta guruhda esa taqqoslash va oddiy tasniflashga asoslangan o'yinlar, katta va tayyorlov guruhlarida esa mantiqiy xulosa chiqarish, sabab-natija bog'lanishlarini aniqlash, ketma-ketlikni tiklashga qaratilgan murakkabroq o'yinlar qo'llaniladi. Bunday bosqichma-bosqich yondashuv bolaning tafakkur rivojlanishidagi tabiiy ketma-ketlikka mos keladi va har bir bosqichda mos qiyinchilik darajasini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida ota-onalar bilan olib borilgan suhbatlar shuni ko'rsatdiki, oilada ham didaktik o'yinlardan foydalanish bolaning bog'chadagi rivojlanish natijalarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari ota-onalarga uy sharoitida qo'llash mumkin bo'lgan oddiy didaktik o'yinlar bo'yicha metodik tavsiyalar berishi, bog'cha va oila hamkorligini ta'minlashi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, didaktik o'yinlar natijalarini baholashda tarbiyachi faqat bolaning to'g'ri javob berish-bermasligiga emas, balki uning fikrlash jarayoniga, taklif qilingan yechimlarni asoslash usuliga ham e'tibor qaratishi lozim. Bu yondashuv bolalarda xato qilishdan qo'rqmaslik, o'z fikrini erkin bildirish va mustaqil izlanishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi, bu esa o'z navbatida tafakkurning ijodiy va tanqidiy jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, didaktik o'yinlar maktabgacha yoshdagi bolalar tafakkurini rivojlantirishning eng samarali va tabiiy vositalaridan biri hisoblanadi. Ular bola uchun qiziqarli va yaqin bo'lgan o'yin shaklida murakkab aqliy operatsiyalarni — tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflash va xulosa chiqarishni — shakllantirish imkonini beradi. Didaktik o'yinlarni tizimli, bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda va boshqa ta'lim faoliyati turlari bilan uyg'unlikda tashkil etish maktabgacha ta'lim sifatini oshirishning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois tarbiyachilarning didaktik o'yinlarni loyihalash va tashkil etish bo'yicha metodik tayyorgarligini muntazam takomillashtirib borish, ularning har bir mashg'ulotni bolalar guruhining yosh va individual xususiyatlariga moslab tashkil eta olish mahoratini oshirish zarur. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida didaktik o'yinlar jamg'armasini boyitib borish, yangi metodik ishlanmalar yaratish va ilg'or pedagogik tajribalarni tarbiyachilar o'rtasida keng tarqatish maqsadga muvofiqdir. Yakunda ta'kidlash joizki, bolalar tafakkurini erta yoshdan

to'g'ri va izchil rivojlantirish ularning keyingi maktab ta'limida muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, hayotiy vaziyatlarda mustaqil va oqilona qaror qabul qila olish qobiliyatining shakllanishi uchun mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vigotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi masalalari. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Elkonin D.B. O'yin psixologiyasi. — Moskva: Pedagogika, 1978 (rus tilidan tarjima).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risidagi qarorlari va farmonlari to'plami. — Toshkent, 2022.
4. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. — Toshkent: Maktabgacha ta'lim vazirligi, 2021.
5. Yo'ldosheva SH. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va o'qitishda o'yin texnologiyalari. — Toshkent: Fan, 2020.
6. Mavlonova R., Rasulova N., Rasulova Z. Pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
7. Karimova V.M. va boshq. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2019.